

IN MEMORIAM

УДК 929 Smith, A.

ЕНТОНИ Д.СМИТ (1939 - 2016) ВО ЧЕСТ НА ДОСТРЕЛИТЕ НА НАУЧНАТА МИСЛА

Во светската научна мисла толкувањето на појавата, развојот и опстојувањето на општествените феномени на нацијата и на национализмот, како и на етничкиот и на националниот идентитет сè уште останува широко поле на истражување. Појавата на одделните специфики, нијанси и фазни разлики во одредени национални траектории ги прави генерализациите подложни на постојани дебати и подлабоки проникнувања во суштината на овие феномени. И токму преку дебатите и различностите, научната мисла полека навлегува во сржта на оваа комплексна проблематика, колку општа толку и интимна за секое човечко битие. Чекор по чекор, генерација по генерација мислителите и теоретичарите се обидуваат да го надополнат одговорот за суштината на појавувањето на феноменот на нацијата. Само низ оваа призма погледнато, може да се спознае големината на мислата и на делото на Ентони Д. Смит (Anthony D. Smith), затоа што, како што кажал Алберт Ајнштајн (Albert Einstein), науката е многу повеќе начин на размислување отколку што е збир од знаења.

За биографијата и за волуменозната библиографија на Ентони Д. Смит доволно би било само да се отвори портата на најголемата светска енциклопедија – интернетот. Но, сепак, за оваа пригода се неопходни кусите маркери кои говорат за обемот на неговото дело. Имено, Ентони Д. Смит (23 септември 1939 - 19 јули 2016) е британски историски социолог и професор емеритус во областа на истражувањата на национализмот и на етницитетот (Professor Emeritus of Nationalism and Ethnicity) во познатата Лондонска економска школа (London School of Economics). Во оваа престижна високообразовна и научна институција тој доаѓа како докторанд кај тогашниот негов ментор, истакнатиот филозоф и антрополог, професорот емеритус Ернест Гелнер (Ernest Gellner, 1925 - 1995). И тука започнува нивниот комплексен однос

проткајан со инспирираноста на ученикот од учителот. Гелнеровиот интелектуален капацитет и неговата отвореност кон алтернативните погледи во научната мисла извршиле силно влијание врз Ентони Д. Смит. Тој започнува да преиспитува дел од постулатите на модернистичкото стојалиште за појавувањето и опстојувањето на нациите и на национализмите. На тој начин, во текот на годините што следуваат Смит развива нов приод кон овие општествени феномени познат како етносимболизам. За етносимболизмот, културата, традициите, заедничките сеќавања и историскиот континуитет играат централна улога при формирањето на *етниите*, а оттука и на нациите. Од своја страна, пак, Ернест Гелнер останува доследен на модернистичкиот пристап кон толкувањето на оваа проблематика, приод кој го става акцентот на појавата на нациите само како контингент на модерните социолошки и технолошки услови, што претставува секуларна замена на сметка на религискиот авторитет карактеристичен за предмодерниот свет.

Од 1980 година, па сè до пензионирањето во 2004 година, Ентони Д. Смит работел во Лондонската економска школа, каде што раководел и со Катедрата за етницитет и национализам. Тој ги основал и ги оформил студиите за нациите и национализмот како посебно интердисциплинарно поле на истражување. Смит има објавено 17 монографски дела и над 100 статии и делови од книги на тема на нациите, национализмот и етницитетот. Неговите книги се преведени на повеќе од дваесет различни светски јазици и се сметаат за академски бестселери, а на македонски јазик е преведена единствено неговата монографија *Етничкото потеклото на нациите*, објавена во 2016 година.

Како професор на генерации додипломци, постдипломци и докторанди, тој ја продолжил традицијата на Лондонска економска школа како врвен светски образовен и истражувачки центар. Ентони Д. Смит бил и претседател на Асоцијацијата за проучување на етницитетот и национализмот (Association for the Study of Ethnicity and Nationalism – ASEN), која организира редовни годишни научни конференции за национализмот при Лондонската економска школа. Тој бил еден од основачите и редактор на реномираните влијателни научни

списанија: *Нации и национализам (Nations and Nationalism)*, *Етнички и расни студии (Ethnic and Racial Studies)* и *Студии за етничетот и национализмот (Studies in Ethnicity and Nationalism)*. Во чест на својот професор Ернест Гелнер, тој организирал редовни годишни циклуси предавања посветени на оваа проблематика. Дологодишната болест не го спречила да пишува и да публикува книги и статии, а пред својата смрт да го заврши и ракописот во кој се разгледува односот помеѓу национализмот и музиката.

За оваа пригода се одлучивме на македонски јазик да ја пренесеме познатата дебата помеѓу Ентони Д. Смит и Ернест Гелнер водена во рамките на т.н. Ворвик-дебати (Warwick Debates) на 14 октомври во, сега веќе далечната, 1995 година. За жал, текстовите од оваа дебата се објавени постхумно, односно по прераната смрт на Ернест Гелнер, веќе во месец ноември истата 1995 година. Така, Гелнеровите дебатни зборови остануваат да бидат и неговото последно јавно обраќање. При првото објавување на овие текстови (во списанието *Нации и национализам* од 1996 година), редакцијата направила напор тонскиот запис од излагањето на Ернест Гелнер да го пренесе во писмена форма на англиски јазик без да може тоа да биде авторизирано од него. Од тие причини, при подготовката за приопштување на оваа дебата на македонски јазик се внимаваше на тоа говорниот израз на Е. Гелнер многу внимателно да се преведе, при што се наложи и потребата на места да се расчлени и да се надолжни оригиналниот текст на англиски јазик, без, притоа, да се наруши неговата автентичност.

Причините за тоа да ја реактуелизираме оваа дебата и да ја направиме подостапна за пошироката македонска академска сцена се повеќеслојни. Како прво, таа во својата суштина ги покажува и основните постулати околу кои објавените великани се согласуваат, но, од друга страна, ја покажува и есенцијата на нивните различни толкувања поврзани со природите кон проблематиката за појавата на нацијата и на национализмот. Во дебатата концизно и јасно се презентирани разликите помеѓу модернизмот на Гелнер и етносимболизмот на Смит. Оваа дебатата во својот израз е колку елегантна толку и жестока. Второ, она што остава впечаток во неа е и

различноста во стилот на изразување на двајцата теоретичари, укажувајќи ни на фактот дека секој научник има свој сопствен израз и поттикнувајќи нè сите нас да го обликуваме својот глас и писмо според суштината на нашиот карактер, на нашата едукација и внатрешна мисла. И како трето, она што најмногу плени во оваа дебата е односот помеѓу учителот и ученикот во моментот на разидување, момент кога секој треба да < остане доследен на својата индивидуалност со бескрајна почит кон својот неистомисленик. Со презентирањето на оваа светски позната дебата на македонски јазик сакаме уште еднаш на нашата академска, но и поширока читателска публика да < ја доловиме важноста на отворениот дијалог како во науката така и во општеството воопшто. Се надеваме дека на овој начин најдостојно ќе се поделиме од човекот Ентони Д. Смит, додека, пак, кон неговото обемно дело одново и одново ќе се навраќаме во своите проучувања на историјата на Македонија.

Првичниот превод од англиски на македонски јазик на текстовите на Ентони Д. Смит и на Ернест Гелнер пред некоја година, онака како за своја душа, ги има направено Стефан Илиевски, последипломец во Институтот за национална историја. За потребите на едно научно списание, овие текстови беа редактирани и лектурирани. На тој начин се заокружи заедничката идеја во списанието *Историја* да се простиме од великанот на теориската мисла за нацијата и национализмот – Ентони Д. Смит.

ИМААТ ЛИ НАЦИИТЕ ПАПОРК?

ДЕБАТА ЗА ПОТЕКЛОТО НА НАЦИИТЕ ПОМЕЃУ ЕНТОНИ Д. СМИТ И ЕРНЕСТ ГЕЛНЕР

Воведните зборови на Ентони Д. Смит

Нациите и нивното минато

На почетокот сакам да им се заблагодарам на ректорот на Универзитетот Ворвик, како и на професорот Едвард Мортимер за

нивната учтива лична покана да земам учество во оваа оригинална серија дебати посветена на национализмот. Навистина е добредојдена идејата да се избегне вообичаениот формат што го овозможуваат предавањата. Се надевам дека ќе ми простите (а ова е договорено со професорот Ернест Гелнер) ако ве задржам дваесетина минути со едно кусо воведно излагање.

Денешниот настан нуди можност да му ја искажам својата голема благодарност на Ернест Гелнер како за неговите достигнувања така и за неговата инспиративност за мене лично, но и за сите нас. Токму неговите дела во 1964 година за првпат ја поттикнаа мојата имагинацијата. Тоа беше периодот кога се обидував да најдам метод за проучување на феномените што веќе некое време целосно ги окупираа моите мисли. Како резултат на бранот на деколонизација на Африка и на Азија, одговорите за овие феномени некако постојано ми висеа во воздух. Тогаш Ернест Гелнер, со многу трпение и грижа, не само што ме охрабруваше и ја водеше мојата теза низ теориите за национализмот туку ме научи и на некои фундаментални лекции за нациите и за национализмот. Подоцна во моите истражувања истите ми служеа како водич.

Првата од тие лекции беше дека национализмот во неговите манифестации е недофатлив, дури протеејски, и затоа ние треба да се обидеме да ги класифицираме многубројните видови движења и идеологии доколку сакаме да оствариме каков било прогрес во разбирањето на овој разновиден феномен.

Второ, тој ме научи да ја почитувам основната социолошка реалност на национализмот и на неговата креација – нацијата. Спротивставувајќи им се на сите оние што се обидуваат да ни кажат дека нациите постојат *единствено* во имагинацијата и дека тие можат да бидат деконструирани, Ернест секогаш инсистираше на тоа дека нациите и национализмот се реални и моќни социолошки феномени, иако нивната реалност често е различна од приказната раскажана за нив од страна на националните дејци.

И трето, тој ме убеди дека нациите, исто како и национализмот, се современ феномен во смисла на тоа дека основните карактеристики на современиот свет имаат потреба од нациите и од национализмот: едноставно, не може едното да постои без другото. Ова е, очигледно, случајот со национализмот како идеолошко движење, за кое е јасно дека не можело да постои пред осумнаесеттиот век. Но овој постулат, исто така, се однесува и за нациите кога се разгледуваат генерално. Имено, иако можат да се изделат само неколку нации пред настапувањето на модерното доба, повеќето нации се модерни во смисла на тоа дека настанале релативно неодамна. Но, сепак, во духот на оваа вечер, еве признавам дека дебатите не се само измислени: помеѓу Ернест и мене постои одредено разидување.

Бидејќи е безрезервен „модернист“, Ернест тврди дека не само што нацијата е релативно нов концепт туку, исто така, дека таа е и *продукт* на специфичните модерни услови – оние на раниот индустријализам или на неговите антиципации, социјалната мобилност, потребата за масовна писменост, јавното образование и слично. Токму модерната транзиција од спонтаните неписмени „ниски“ култури во „високите“ култури е причина за содавањето на нациите и на национализмот (Gellner 1964; 1983).

Имено, не дека го сметам ова толкување за погрешно, туку мислам дека тоа ја кажува само едната половина од приказната. Постои и друга половина од истата приказна, како што постојат и други приоди во толкувањето на овој променлив феномен со многу лица. Јас ќе се обидам да ја претставам таа друга половина и да ги разгледам тие различни приоди кон него.

Јас мислам дека повеќето од нас ќе се согласат околу тоа дека денес национализмот е една од најмоќните сили во светот, додека националната држава била (најмалку еден век наназад) и сè уште е темелот на меѓународната политика. Национализмот ја обезбедува ексклузивната легитимацијата на државите во светот, вклучувајќи ги и полиетничките и федералните држави. Тој е, исто така, најшироко распространетата и популарна идеологија и движење и не треба да изненадува фактот дека многу од светските нерешливи конфликти (во

Индија и на Блискиот Исток, на Кавказ и во Рогот на Африка, на Балканот и во Јужна Африка) се или етнонационални конфликти или, пак, имаат силна националистичка компонента.

Секако, лесно е да се претерува со влијанието на национализмот и да се предимензионираат термините „нација“ и „национализам“ со цел да се покрие секој аспект на државниот социјален, културен и политички курс или секоја димензија на внатрешните државни односи. Од тие причини, првата работа што треба да се направи е да ги дефинираме нашите концепти.

Дефиниции

Под терминот „национализам“ ќе подразбирам *идеолошко движење за постигнување и одржување на автономијата, единството и на идентитетот на една човечка популација, при што некои нејзини припадници го зачнуваат тоа движење за да конституираат постојна или потенцијална „нација“.*

„Нацијата“, пак, како термин ќе ја дефинирам како *именувана човечка популација што дели иста историска територија, заеднички митови и сеќавања, масовна јавна култура, единствена економија и заеднички права и должности за сите припадници.*

Оваа дефиниција сугерира дека концептот на нацијата се однесува на одреден вид социјална и културна *заедница*: територијална заедница со заедничка историја и култура. Ова е претпоставката на самите националисти, според кои светот е составен од уникатни историско-културни заедници, на кои нивните граѓани им должат примарна лојалност и кои се единствениот извор на политичката моќ и на внатрешната слобода (Smith 1991, chs. I, 4).

Сепак, важно е да се направи разлика помеѓу концептот на нацијата и оној на *државата*. Државата е легален и политички концепт. Државите можат да бидат дефинирани како автономни јавни институции на принуда врз признаена територија. Државите не се заедници (Tivey 1980).

Ние треба, исто така, да се присетиме дека системите на државите што се појавиле, прво во Европа, а потоа и во другите делови од светот, често претходат на појавата на национализмот. Истото се однесува и на многу од денешните нации, иако ова не е неопходно и за јадрата на нивните етнички групи. Непостоењето на целосно поклопување на државата и нацијата во однос на нивните временски и територијални рамки е една од главните причини за многу од денешните национални конфликти (Tilly 1975, Introduction and Conclusion).

Модернистички и „постмодернистички“ теории

На многу луѓе нациите, особено нивните сопствени нации, им изгледаат како да се вечни и древни. Тие не можат лесно да го замислат светот без нациите, ниту, пак, се задоволни со идејата дека нивната нација е неодамнешна креација или дека е конструкција на елитите. Навистина, постарата генерација научници, често потсвесно, под влијание на национализмот, имаше тенденција да бара и да наоѓа „нации“ насекаде, низ сите векови и континенти (Walek-Czernecki 1929; Tipton 1973)

Денеска, сепак, повеќето научници би ја сметале идејата дека нациите постоеле перманентно низ антиката и средниот век едноставно за „ретроспективен национализам“. За повеќето повоени научници, нациите и национализмот се релативно нов феномен, кој се појавил веднаш пред, за време на или по Француската револуција. Тие, исто така, се обидуваат да ги согледуваат нациите и национализмот како продукти на модернизацијата и како елементи на модерноста. Многу од тие модернистички теории, во својата суштина, се материјалистички теории. Во некои случаи материјализмот е сосема експлицитен. На пример, Том Ноирн го гледа национализмот како продукт и одговор на „нееднаквиот развој“ на капитализмот. Во други случаи материјализмот е дел од пакетот на друг културен процес на модернизацијата. Така, за Ернест Гелнер круцијална е мобилноста на општеството базирано на јавниот систем на масовно и стандардизирано писмено образование, додека, пак, Бенедикт Андерсон го акцентира развојот на читателската публика зачната со појавата на технологијата на „печатениот капитализам“. Во сите овие случаи нациите и национализмите се

согледани како, помалку или повеќе, неизбежни израсоци на модерното индустриско општество, колку и да се поразителни последиците од нив (Anderson 1983; Gellner 1973; Nairn 1977, ch. 9; Smith 1988).

И јасно е дека прашањето за реалниот или имагинарниот статус на нацијата е најостро поставено во деконструкционистичките модели на Бенедикт Андерсон и на Ерик Хобсбаум. Во пристапот на Хобсбаум, нацијата се согледува, во најголем дел, како збир на „измислени традиции“ составени од национални симболи, митологија и уредно скроена историја. Во моделот на Андерсон нацијата се согледува како „имагинарна политичка заедница“, којашто е замислена како крајна и суверена. Јас не мислам дека кој било од нив ја смета нацијата за целосно имагинарна категорија, но, во исто време, тие се обидуваат да ги побијат националистичките погледи за нацијата како да се некако „примордијални“ и „вечни“ (Anderson 1983, ch. 3; Hobsbawm and Ranger 1983, ch. 1).

И ова би ми изгледало сосема соодветно доколку со одредувањето на нацијата како имагинарна заедница или традиција не ја оспоруваме нејзината реалност и не ја сметаме за фабрикација. Нема ништо контрадикторно во тоа кога велиме дека нештото може едновременно да е и замислено и реално. Имено, зарем низ вековите Партенонот, катедралата Шартр и Сикстинската капела не се помалку реални и допирливи во целината на замисленото, и за нивните креатори и за нивните набљудувачи. Но, доколку нациите не се фабрикувани, дали се тие, можеби, културни артефакти креирани на истиот начин како и уметничките споменици? Јас тврдам дека, иако често можеме да пронајдеме елементи на промислено планирање и човечка креативност при формирањето на нациите, сепак нациите и национализмите се, исто така, продукти и на традиции и наследства што постоеле претходно и што сраснале меѓусебно во текот на вековите.¹

Дозволете ми да се навратам и на поприфатливите „модернистички“ теории, т.е. на оние што ја нагласуваат социолошката реалност на нациите откако веќе биле формирани. Постојат одредени проблеми поврзани и со овие теории. Првиот проблем е нивната

воопштеност. Иако создаваат соодветна рамка за објаснување на „национализмот гледан генерално“, тие често се презентирани на такво ниво на апстакција што не можат лесно да бидат приспособени на специфични територии или случаи. Тие изгледаат како да покриваат сè, но, сепак, кога треба да ги употребиме при расветлување на актуелени историски инстанци, тие многу често се повикуваат на постоење на одредени исклучителни околности – како религискиот фактор, или бојата, или историјатот на етничкиот антагонизам (Gellner 1983, ch. 6).²

Второ, нивниот материјализам често води во погрешна насока. Национализмот може да проникне во сите видови социо-економско милје – во богатиот Квебек и во сиромашната Еритреја, и во области што пропаѓаат и во такви што се развиваат, и во прединдустриски и во индустриски услови. Исто така, не е лесно да се објаснат содржината и интензитетот на еден одреден национализам само преку движењето на глобалниот капитализам или динамиката на релативната сиромаштија (Connor 1984; Smith 1981, ch. 2).

Но, третиот проблем кај овие теории е најкритичен, бидејќи доаѓа од нивната посветеност на модернизмот, односно на идејата дека нациите и национализмот се продукт на модернизацијата. Тоа што во нив систематски се превидува е упорното опстојување на етничките врски и културните сентименти во многу делови на светот, како и нивното продолжено значење за огромен број луѓе. Ерик Хобсбаум, навистина, оди дотаму што негира постоење на каква било врска помеѓу народните „протонационални“ заедници што ги проучува и подоцнежните политички национализми (Hobsbawm 1990, ch. 2).

Етносимболичен пристап

Ова е токму она со кое јас не се согласувам. Модерните политички национализми не можат да бидат разбрани без да се земат предвид оние рани етнички врски и сеќавања, а, во некои случаи, и предмодерните етнички идентитети и заедници. Јас не сакам да тврдам дека секоја модерна нација мора да биде заснована врз некоја претходна етничка врска, ниту, пак, врз постоење на некоја оформена етничка заедница. Но, сепак, многу такви нации биле и сè уште се

базирани на таквите врски, вклучувајќи ги и првите нации формирани на Запад – Франција, Англија, Кастиља, Холандија, Шведска – а токму тие им служеле на другите народи како модели и биле пионери на идејата за „нацијата“. И кога копаме подлабоко, од таа позиција гледано, ние ќе пронајдеме етнички компоненти во многу национални заедници – без разлика дали нацијата била формирана споро или, пак, како производ на еден поконцентриран проект за „градење на нацијата“ (види во: Armstrong 1982; Smith 1986, 1994).

Верувам дека овој вид пристап, кој можеме да го именуваме како „етносимболичен“, помага многу во разбирањето на појавата и на развојот на нациите, издигнувањето на етнонационализмите, како и на конфликтите што ги продуцираат тие.

Сепак, како прво, морам да потенцирам дека сето ова е пристап или перспектива, а не теорија. Јас се сомневам дека засега сите ние би можеле да понудиме теорија со која би ги опфатиле сите променливи лица на феномените на етницитетот, нациите и на национализмот. Засега тоа би можело да биде теорија само на едно многу општо ниво, а не една сеопфатна и повеќеслојна теорија.³

Второ, ваквиот пристап може да помогне во објаснувањето на тоа кај кои популации постои веројатност да се развие национално движење под одредени услови и каква ќе биде содржината на нивниот национализам (иако во овој домен ни преостанува уште многу за работа). Јас тврдам дека истражувањето на раните етнички конфигурации ќе ни помогне во објаснувањето на главните прашања и проблеми на подоцнежниот национализам на дадена популација и ќе ни ги посочи патоказите за можен развој на нацијата и на нејзиниот национализам. Модерна Грција претставува пример за тоа. Нејзиното двојно наследство, од византиското империско православје и од класичната демократска антика, ги обликувало содржината и моделите на грчкиот национализам во деветнаесеттиот век и по него, при што укажува на некои причини зошто национализмот што се развил кај Грците е посилен отколку, на пример, оној кај соседните Власи (Campbell and Sherrard 1968, ch. 1; Kitromilides 1989).

Трето, пристапот што го препорачувам го става акцентот на важната улога на сеќавањата, вредностите, митовите и на симболите. Национализмот многу често вклучува трагање по „симболични“ цели: образование на мајчин јазик; постоењето на ТВ-канал на мајчиниот јазик; зачувување на древните свети места како што е џамијата во Ајодхја или, пак, Сидот на плачот; правото на практикување на религијата на свој начин; поседувањето сопствени судови, училишта и весници; облекувањето одредени носии итн. Сите овие цели често носат протести и крвопролевања, а, всушност, се базирани на популарни сеќавања, симболи и митови. Материјалистичките, рационалистичките и модернистичките теории многу малку кажуваат за овие прашања, особено за значајната компонента на колективната меморија (види во: Connor 1993; Horowitz 1985, ch. 2; Hutchinson 1987; Kapferer 1988; cf. Tonkin, McDonald and Chapman 1989).

Четврто, етносимболичниот пристап може да помогне во разбирањето на тоа зошто национализмот често има толку широка популистичка привлечност. Интелигенцијата можеби ги „внела масите во историјата“ и ги политизирала нив и нивните култури. Но зошто „народот“ одговорил? Не едноставно само поради ветувањата за материјална корист. Нивната вернакуларна/народна култура сега станува ценета и се претвора во база за новата масовна јавна култура на нацијата. На тој начин национализмот често ја вклучува народната мобилизација на масите (Nairn 1977, ch. 2; Smith 1989).

Токму на овој начин етничката форма на национализмот денес станала толку моќна сила. За разлика од граѓанскиот територијален национализам на Француската револуција и на Западот, кој ја гледа нацијата како територијално здружување на граѓани што живеат под истите закони и делат една масовна јавна култура, етничкиот национализам ја гледа нацијата како заедница на генеолошкото наследство, народната култура, домородната историја и на популистичка мобилизација. Граѓанскиот вид на национализам е национализам на ред и контрола, и тој им одговара на постојните национални држави и нивните доминантни етнии. Но тој може малку да им понуди на многуте потчинети етнички малцинства вклучени во старите империи и во нивните држави наследнички. Затоа тие и

нивната интелигенција се вртат кон етничкиот национализам, обидувајќи се да ја реконструираат својата заедница како етничка нација: нивната политика е онаа на културен револт. Револтот не е насочен само кон странските владетели туку и кон „татковците“, пасивните постари генерации, чуварите на прастарите традиции и истакнатите бранители на традиционалниот ред. За да успеат во својата културна револуција, тие мораат да ги истуркаат своите етнички заедници кон политичката арена и да ги трансформираат во политички нации (види во: Kedourie 1971, Introduction; и во: Smith 1995, ch. 4).

Ова е подлабокиот, внатрешниот извор на толку многу етнички и национални конфликти денес. Судирот на ривалските национализми, етнички и граѓански, е во центарот на конфликтите на Блискиот Исток, во Индија, во Кавказ и на Балканот. Ние, исто така, можеме да најдеме нивна форма (прикриена, но еднакво истрајна) и на Западот: во Квебек и во Баскија, во Шкотска и во Каталонија, во Фландрија и на Корзика, насекаде каде што постојат маргинализирани, загрозувани или аспирантски етнички заедници што бараат заживување на своето наследство, својот јазик и својата култура.

Заклучок

Што следува од оваа анализа? Прво, дека во свет на политички и културен плурализам, каде што државите и етните оперираат со ривалските концепции на нацијата и на нејзините граници, етнонационалниот конфликт е ендемски. Второ, дека нациите и национализмите се политичка потреба во свет на натпреварувачки и нееднакви држави кои бараат популарна легитимација и мобилизација (Smith 1995, ch. 6). Трето, бидејќи толку многу луѓе чувствуваат дека нивната нација игра важни социјални и политички функции, ќе биде потребно многу повеќе од Договорот во Мастрихт за се дистанцираат од таа длабоко всадена национална приврзаност.⁴ И конечно, бидејќи многу нации се историски втемелени од предмодерните историски врски, сеќавања и наследства, сосема е неверојатно дека ние ќе бидеме сведоци (за време на нашиот животен век) на надминувањето на нацијата и на потиснувањето на национализмот – нешто за што сонувале многу утописти!

Белешки

1. Аргументите во врска со улогата на националистичкото „дејствување“ версус модерните и предмодерните „структури“ можат да се најдат во: Breuilly (1993) и Smith (1991).

2. Во разликувањето на временските зони во развитокот на национализмот во различните делови од Европа, Гелнер (1994) импликациски ги претстави можните историски елементи како дополнување на својата општа теорија.

3. Гелнер можеби е единствениот научник кој нуди целосна и експлицитна теорија; но Наирн (Nairn, 1977, ch. 2), Брејли (Breuilly, 1993) и Мен (Mann, 1995) нудат делумни теории и/или аспекти на видовите национализам.

4. За прашањето на европската интеграција и на националниот идентитет, види во: Smith (1992) и Schlesinger (1992).

Библиографија

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Armstrong, John. 1982. *Nations before Nationalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Breuilly, John. 1993. *Nationalism and the State*. 2nd edn. Manchester: Manchester University Press.
- Campbell, John and Sherrard, Philip. 1968. *Modern Greece*. London: Ernest Benn.
- Connor, Walker. 1984. 'Eco- or ethno-nationalism?', *Ethnic and Racial Studies* 7, 3: 342-59.
- Connor, Walker. 1993. *Ethno-nationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press.

- Gellner, Ernest. 1964. *Thought and Change*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Gellner, Ernest. 1973. 'Scale and nation', *Philosophy of the Social Sciences* 3: 1 17.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gellner, Ernest. 1994. *Encounters with Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Hobsbawm, Eric. 1990. *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric and Ranger, Terence. (eds.). 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horowitz, Donald. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hutchinson, John. 1987. *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*. London: Allen and Unwin.
- Kapferer, Bruce. 1988. *Legends of People, Myths of State: Violence, Intolerance and Political Culture in Sri Lanka and Australia*. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Kedourie, Elic (ed.). 1971. *Nationalism in Asia and Africa*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Kitromilides, Paschalis. 1989. "'Imagined communities" and the origins of the national question in the Balkans', *European History Quarterly* 19, 2: 149-92.
- Mann, Michael. 1995. 'A political theory of nationalism and its excesses', in Sukumar Periwal (ed.), *Notions of Nationalism*. Budapest: Central European University Press.

- Nairn, Tom. 1977. *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*. London: New Left Books.
- Schlesinger, Philip. 1992. 'Europeanness - a new cultural battlefield?', *Innovation* 5, 1: 11-23.
- Smith, Anthony D. 1981. *The Ethnic Revival in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Smith, Anthony D. 1988. 'The myth of the "modern nation" and the myths of nations', *Ethnic and Racial Studies* 11, 1: 1-26.
- Smith, Anthony D. 1989. 'The origins of nations', *Ethnic and Racial Studies* 12, 3: 340-67.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. Harmondsworth: Penguin.
- Smith, Anthony D. 1992. 'National identity and the idea of European unity', *International Affairs* 68, 1: 55-76.
- Smith, Anthony D. 1994. 'The problem of national identity: ancient, medieval, modern?', *Ethnic and Racial Studies* 17, 3: 375-99.
- Smith, Anthony D. 1995. *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- Tilly, Charles (ed.). 1975. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tipton, Leon (ed.). 1972. *Nationalism in the Middle Ages*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Tivey, Leonard (ed.). 1980. *The Nation-State*. Oxford: Martin Robertson.

- Tonkin, Elisabeth, Maryon McDonald and Malcolm Chapman (eds.). 1989. *History and Ethnicity*. ASA Monographs 27, London: Routledge.
- Walek-Czernecki, M. T. 1929. 'Le role de la nationality dans l'histoire de l'Antiquite', *Bulletin of the International Committee of the Historical Sciences* II: 305 20.

Одговорот на Ернест Гелнер

Имаат ли нациите папок?

Прво сакам да им ја искажам својата благодарност на двајцата претходни говорници за убавите нешта што ги искажаа. Секако, чувствувам голема гордост поради тоа што мојот студент Ентони Смит стана водечки експерт за национализмот и има огромно влијание врз оваа проблематика. Јас нема повеќе да објаснувам но факт е дека сум многу горд. Што се однесува до Едвард Мортимер, мојата почит кон него е поврзана со фактот дека тој е редок новинар (како што знаете, повеќето од времето тој е новинар, а помалку припадник на академската заедница) кој, генерално, ги сфаќа работите правилно. Тој, всушност, успеа во весникот *Фажненишал Тајмс (The Financial Times)* да исполни цела една страница за мене без ниту една единствена грешка, што е, навистина, зачудувачко достигнување. Па така, сега ми причинува особено задоволство тоа што ќе можам да го исправам за еден детаљ од неговото вечерашно претставување. Имено, моите предци не се староседелци од Прага. Тие потекнуваат од провинциската бохемиска ситна буржоазија, но тоа не е ни од некое големо значење.

Сега да одиме директно во суштината на работите. За една дебата е многу корисно кога борбените линии се чисти и кога постои многу, многу јасен предмет за дебатирање. Ентони и јас сега се конфронтираме во врска со она што стана едно од главните линии на поделба во студиите за национализмот. Имено, тоа е линијата на поделба помеѓу она што јас сега ќе го нарекувам примордијалисти и модернисти. Едната страна кажува дека нациите или барем еден дел од нив, што е сеедно, постоеле цело време и затоа минатото има голема

важност. Од другата страна се модернистите, како мене, кои веруваат дека светот на нациите бил создаден некаде кон крајот на 18 век и ништо пред тоа не е важно во однос на прашањето со кое се соочуваме. Ова е јасна линија на поделба којашто е многу важна.¹ Сега, прашањето е како да се одлучите помеѓу нас? Мислам, на она што навистина ме мачи: со каков вид доказ можеме да ја утврдиме реалноста на минатото? Повеќето од вас можеби знаат за дебатата во која Бертранд Расел, во иронична смисла, го поставува следново прашање: како сите ние знаеме дека светот заедно со севкупните сеќавања во него и за него не биле создадени пред само пет минути? Па како знаете? Можеби навистина биле?! Каде е доказот? И, секако, некои од вистинските дебати од овој вид се вградени во филозофската поделба помеѓу креационистите и еволуционистите.² Дали човештвото било креаторот на Адам и дали тоа полека еволуирало? За тоа постоеле некои докази и, се разбира, за нив се расправало во времето кога ова прашање било многу актуелно. И едно од тие прашања било дали Адам имал или немал папок? Сега, како што гледате, ова е навистина круцијално прашање. Не, не, вие можеби ќе почнете да се смеете, но едно е јасно, доколку Адам бил создаден од Господ на одреден датум (да кажеме во 4003 година пред Христа), би било логично да сметаме (сè треба да се прифати како точно додека не се докаже спротивното) дека тој немал папок, така да се рече, од причина што Адам не поминал низ процесот со кој луѓето добиваат папоци. Ете на овој начин утврдивме како ќе се разреши дилемата дали светот е многу стар, а човештвото еволуирало или, пак, светот бил создаден пред околу 6 000 години. Имено, сè што треба да дознаеме е дали Адам имал папок или не.

Прашањето што ќе си го поставам сега е, секако: дали нациите имаат папок или не? Сега, поентата за папокот на Адам не е толку едноставна како што можеби си мислите. Сосема е возможно да го замислите Адам без папок бидејќи што се однесува до папоците, откако ќе се создадат при оригиналниот процес за кој постојат, повеќе немаат никаква функција. Мислам, може да се живее без папок и тука не постои проблем. Но, од друга страна, постојат и други аспекти на човечкиот организам кои се слични на папокот (под претпоставката дека креацијата се случила на одреден датум и дека човештвото било

создадено наеднаш), а кои би требало да постојат и кои можат да создадат конфузија. Јас не сум физиолог, но, на пример, постојат многу видови ритам, како што се ритамот на дишењето, на дигестијата, на пулсот, тоа се ритми кои доаѓаат во циклуси, а тие циклуси мораат да бидат постојани. Затоа, иако Адам бил создаден на одреден датум, циркулацијата на крвта или примањето храна или неговото дишење би требало да бидат во состојба да поминуваат низ тие циклуси иако тој самиот по себе не бил дел од таквите циклуси бидејќи – само што бил создаден. Како, на пример, јас замислувам дека неговиот дигестивен тракт нема да функционира доколку во него нема некаква содржина којашто би била знак за оброк, остатоци од оброк, кои, всушност, тој би ги немал во себе затоа што – само што бил создаден.

Истото важи и за нациите: колку се важни тие циклични процеси? Мојата поента за модернизмот која се трудам да ја истакнам во оваа дебата се состои во тоа дека како целина, етничко-културно-националната заедница, која за Ентони претставува толку важен дел од проблематиката, е, всушност, само тоа што е и папокот: некои нации го имаат, некои не, но, во секој случај, тој е непотребен. Ентони, всушност, кажува дека е антикреационист, дека постои оваа презаситеност од папоците, но и дека се неопходни. Јас мислам дека токму овие ставови се суштината на нашето разидување. Тој вели дека модернизмот ја кажува само половината од приказната. Сепак, и да ја кажува само половината од приказната, тоа е доволно за мене бидејќи значи дека додатните делови на приказната во другата половина се излишни. Тој можеби не го мислел тоа на овој начин, но доколку модернистичките теории покриваат 60 %, или 40 % или 30% од суштината за нациите, тоа е доволно за мене. Постојат многу, многу чисти случаи кои укажуваат на фактот дека модернизмот е реален. Земете ги, на пример, Естонците. На почетокот од 19 век тие дури немале име за самите себе. Тие биле само луѓето што живееле на земјата како различни од германските или од шведските граѓани и аристократи или од руските администратори. Тие немале етноним. Тие биле само категорија без каква било етничка самосвест. Од тогаш наваму тие се брилијантно успешни во создавањето на една енергична култура.³ Таа е вистински оживотворена највидливо во Етнографскиот

музеј во Тарту, каде што има по еден предмет за секој десетти Естонец. Има само еден милион Естонци, а музејот има збирка од 100 000 етнографски предмети. Нивната култура, очигледно, не е во опасност иако тие креваат некаква врева во врска со руското малцинство коешто го наследиле од советскиот систем. Естонската е многу витална и жива култура, но била создадена од еден вид модернистички процес кој јас, генерално, го земам како пример за нациите и национализмот. И доколку овој тип на процес е прифатлив за некои нации, тогаш се излишни исклучоците што можат да се најдат кај некои други нации.

Според мене, она што навистина се случило во времето на настапувањето на модерниот свет било целосното трансформирање на улогата на културата во човековиот живот од страна на комплексот на економските и на научните промени, промени кои започнале уште од седумнаесеттиот век. Основната улога на културата во аграрното општество била да го осигура статусот на луѓето и на нивните идентитети. Нејзината улога била да ја вгради нивната позиција во една комплексна, обично хиерархиска и релативно стабилна структура. Во денешниот свет луѓето немаат стабилна позиција или структура. Тие се припадници на краткотрајни професионални административни структури кои не се длабоко поврзани и се привремени. Тие се членови на, сè повеќе, лабави семејни заедници. Она што е навистина важно за нив е нивната вклученост во и владеењето со високата култура. Под ова подразбирам писмена кодифицирана култура којашто дозволува бесконтексна комуникација. Припадноста на една таква заедница и нивната прифатеност во неа – тоа е нацијата. Тоа е последица на мобилноста и на безименоста која постои во рамките на модерното општество, како и на семантичката нефизичка природа на усвојувањето на таа култура: прифатливоста во неа е најзначајното нешто што го поседува човекот. Тоа е предусловот за сите други привилегии и учества. Ова автоматски го прави човекот националист бидејќи ако постои несовапаѓање помеѓу културата во која функционира и културата на економските, политичките и на образовните структури што го опкружуваат, тогаш е во неволја. Тој и неговото потомство се подложни на постојано понижување. Згора на тоа, високата култура како вид на медиум во кој функционира општеството е политички

нестабилна и скапа за одржување. Таа е поврзан со државата како заштитник, често и финансиер или најмалку како контролор на квалитет на образовниот процес кој ги прави луѓето припадници на овој вид култура. Ова е теоријата.⁴

Ова е процесот, процесот на креација, што е мој еквивалент на настанот од пред 6 000 години кога човештвото било оживотворено, тоа е националистичкото човештво, и се согласувам со Ентони дека ние сме националистичка популација. Примерот на Ентони содржи неколку поенти со кои јас не можам, а да не се согласам. Имено, културите, дури и заедничкиот збир на симболи и односи, биле важни уште во преиндустриското време. Тоа е непорекливо. Така, во тоа време постоењето на нечиј папок, т.е. култура, исто така имале важност. Културата некогаш е длабоко сакана и нејзините припадници се свесни за неа, тука нема простор за сомнеж. Античките Грци ја знаеле разликата помеѓу оние што го читале Хомер и оние што не го читале. Тие ја знаеле разликата помеѓу оние луѓе на коишто им било дозволено да учествуваат на Олимписките игри и оние на кои им било забрането тоа. Тие многу ги презирале варварите коишто спаѓале во класата без позитивни атрибути. Во таа смисла, тие, несомнено, биле културни шовинисти. Добро, значи, културите некогаш се свесни, а некогаш се невидливи, некогаш се сакани, а понекогаш, кога се невидливи – тие се игнорирани. Сега, понекогаш, иако е ова помалку веројатно, овие култури имаат и политички институции поврзани со нив и аспирации за формирање политичка единица. Но, генерално зборувајќи, условите на аграрниот свет биле создадени за политички единици кои, всушност, биле локални блиски заедници и на тој начин биле помали од една формирана култура, а, од друга страна, постојните политички единици, како, на пример, големите империи, биле многу поголеми од една култура. Немало ништо во логиката на политичката ситуација што ќе ги насочи политичките единици кон тоа да ги прошират границите на сопствената култура или да не се прошируваат надвор од нив. Тие имале тенденција да бидат помали или поголеми. Понекогаш културата имала политичка експресија, но најчесто го немала тоа.⁵ Понекогаш постоел континуитет помеѓу културите што биле сакани во преиндустриската ера, а на некои места постои нивен дисконтинуитет.

За да се обидеме да бидеме детални во однос на примерот што го даде, Ентони, јас не би рекол дека постои автентична народна меморија или преокупација на модерна Грција со Атина на Перилке. Постои одреден континуитет со Византија, но, секако, со црковната организација што останува по византиската црква. Но, во некои примери постои, а во некои примери не постои тоа.⁶ Па така, би констатирал дека, генерално, некаде има делумно папок, но не секаде, и, во глобала, тоа не е важно. Папокот не е како циклусите на дишење, циркулација на крвта или варење на храната коишто би требало да ги има Адам за да живее од моментот на создавањето, па натаму. Треба да постои некој вид измислено минато и тоа нема да биде реално. Културниот континуитет е случаен, не е есенцијален.

Кон што нè води сето ова? Мислам дека Ентони беше малку нефер кон мене зборувајќи дека јас сум заинтересиран само за тоа како се случило сето тоа, а не и за практичните импликации од тоа случување. Очигледно е дека е важно да може да се предвиди кои нации ќе се афирмираат самите, кои потенцијални нации, кои културни категории ќе се афирмираат самите, а кои не. Но, јас ќе кажам дека ова е есенцијално во оваа ситуација, но и ти не можеш да го предвидиш тоа. Можеме само да укажеме на одредени фактори. Големината е очигледен фактор, многу од малите културни групи едноставно се откажуваат. Континуитетот е уште еден фактор, но не есенцијален: некои заедници, иако биле дијаспора, многу ефектно се афирмирале себеси. Големината, континуитетот, постоењето на симболизмот се важни, но уште еднаш – Естонците во текот на деветнаесеттиот век создадоа национализам *ex nihilo*. Мислам дека Ентони беше малку груб и кон економските детерминисти. Мотивацијата, исто така, може да биде предизвикана и од околностите кога една културна категорија е или систематски обесправена наспроти своите културни соседи (кои можат да бидат територијално помешани со неа) или, спротивно на тоа, кога може да се јави завист поради нејзиниот напредок.⁷ Па така, стигнавме до тоа да ги имаме: големината, компактоста, постоењето на симболизам, мотивацијата и историската случајност. А ако го додадеме и фактот дека аграрниот свет бил еноормно богат со културни нијанси, а модерниот свет има простор за околу 200 до 300 национални

држави, тоа ни говори дека не сите потенцијални нации стануваат реални и многу од нив дури не се ни обидуваат. Јас не мислам дека може да се има каква било формула за нивна идентификација. Оттука, јас сум заинтересиран за тој проблем и, можеби, разликата во нашите пристапи навистина доведува до разлика и во нашите очекувања, со тоа што модернистите имаат поголемо чувство за создавањето на папокот како нешто што е спротивствено на континуитетот на папокот.

Мислам дека се потрудив најдобро што можев да ги нагласам прашањата што се пред нас и дека сега, можеби, е моментот кога треба да ја започнеме општата дискусија.

Белешки

1. За дебатата помеѓу примордијализмот и инструментализмот, види во: МсКау (1982) и Eller and Coughlan (1993).

2. За оваа дебата, види во: Gellner (1964).

3. За историската анализа на формирањето на естонската нација, види во: Raum (1987).

4. Теоријата е целосно образложена во: Gellner (1973, 1983).

5. Ова е елаборирано кај Гелнер (1983, ch. 2); за шовинизмот кај античките Грци, види во: Fondation Hardt (1962).

6. За прашањето на континуитетот со Византија, види во: Campbell and Sherrard (1968, ch. 1).

7. За економските аспекти на национализмот, види во: Nairn (1977); за национализмот кај малите источноевропски заедници, види во: Hroch (1985) и Gellner (1994).

Библиографија

- Campbell, John and Philip Sherrard. 1968. *Modern Greece*. London: Benn.

- Eller, Jack and Reed Coughlan. 1993. 'The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments', *Ethnic and Racial Studies* 16, 2: 183-202.
- Fondation Hardt. 1962. *Greco et Barbares*. Entretiens sur l'antiquité classique VIII, Geneva.
- Gellner, Ernest. 1964. *Thought and Change*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Gellner, Ernest. 1973. 'Scale and nation', *Philosophy of the Social Sciences* 3: 1-17.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gellner, Ernest. 1994. *Encounters with Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Hroch, Miroslav. 1985. *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McKay, James. 1982. 'An exploratory synthesis of the primordial and mobilisationist approaches to ethnic phenomena', *Ethnic and Racial Studies* 5, 4: 395-420.
- Raun, Toivo. 1987. *Estonia and the Estonians*. Stanford: Hoover Institution

(Сите белешки и упатувања за текстот на Е. Гелнер се направени од страна на уредниците.)

Марија ПАНДЕВСКА
Стефан ИЛИЕВСКИ